

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, доцента
доцента кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Гончарук Наталії Миколаївни

на дисертаційне дослідження

Бужинецької Ксенії Борисівни

«Формування навчальної мотивації у старших дошкільників

з порушеннями когнітивного розвитку»,

поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 053 Психологія

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми дисертації. Активна трансформація сучасного освітнього простору передбачає наявність у майбутніх школярів повноцільної мотивації, яка виступає основоформувальним чинником регулювання їхньої навчальної діяльності. Українська школа розглядає кожну дитину як особистість, яка займає активну позицію під час навчання і має ціннісно-зорієнтоване спрямування на оволодіння системою суспільних знань. Підготовка до опанування знань починається з дошкільного віку шляхом впливу на внутрішній світ дітей, спрямування їх на розвиток власних здібностей і нахилів. Зважаючи на це, мотивація виступає первинною і базовою ланкою освіти, яка визначає міру включення старших дошкільників у процес навчання, активізує їхні пізнавальні функції і забезпечує успішність у підготовці до шкільного навчання. Це повною мірою обґрунтовує пріоритетність педагогічних і психологічних впливів, які здійснюються під час підготовки старших дошкільників до здобуття шкільної освіти.

У наукових розвідках обґрунтовано особливу значимість формування навчальної мотивації у старших дошкільників із порушеннями когнітивного розвитку. Низкою наукових джерел встановлено, що вона є не лише потужним фактором регулювання пізнавальної діяльності, а й дієвим чинником коригування низки когнітивних процесів, пов'язаних із дефіцитом уваги, порушенням довільних форм діяльності та емоційно-вольової сфери. Основою теорії і практики мотивації

є оптимістична гуманістична концепція, зорієнтована на відносно збережений первинний інтелект і потенційні здібності дітей із когнітивними порушеннями. Вона ґрунтується на положенні, що саме спонукальна, а не примусова сила здатна перетворити дітей з об'єкту спрямованого педагогічного впливу на суб'єкт власного розвитку. Вирішенню цих завдань в умовах закладів дошкільної освіти сприяє формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку, на що спрямовано представлене дисертаційне дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом дослідження Інституту спеціальної педагогіки НАПН України та комплексної тематики «Психолого-педагогічні засади корекційно-розвивального навчання дітей із порушеннями когнітивного розвитку» (Державний реєстраційний номер 0118U003347) затвердженого Вченою Радою (Протокол засідання №7 від 11 жовтня 2018р.). Тема дисертаційного дослідження «Формування навчальної мотивації у старших дошкільників із порушеннями когнітивного розвитку» відповідає темі дослідження відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

Структура, зміст дисертації та основні здобутки автора. У дисертаційній роботі Бужинецької Ксенії Борисівни здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми мотивації до навчання, опрацьовано наукові підходи до вивчення навчальної мотивації, виконано теоретичне дослідження когнітивних функцій у дошкільників з особливими освітніми потребами та розглянуто проблеми формування мотивації до навчання у дітей старшого дошкільного віку.

За результатами емпіричного дослідження дисертанткою розроблено програму емпіричного вивчення стану сформованості навчальної мотивації у старших дошкільників із порушеннями когнітивного розвитку, в якій реалізовано низку експериментальних завдань. Зокрема, виокремлено мету й алгоритм дослідження, опрацьовано експериментальні методи, серед яких найбільш важливими стали діагностичні, реєстраційні (спостереження), порівняльно-зіставні. У дисертації представлено методику експериментального дослідження,

яка складається з адаптованої методики оцінки інтенсивності мотивації досягнення в умовах впливу ситуаційних чинників Д. Мак-Клелланда і Дж. Аткинсона та низки авторських методик: діагностики мотивації досягнення й уникання невдачі, дослідження пізнавальної мотивації, вивчення оцінювально-позиційного компоненту навчальної мотивації. Їх застосування уможливило виявити особливості навчальної мотивації в дітей із порушеннями когнітивного розвитку. Визначальним досягненням у межах дисертаційної роботи є те, що авторкою ґрунтовно охарактеризовано показники сформованості компонентів навчальної мотивації (динамічного, пізнавального, оцінювально-позиційного), розроблено й описано рівні навчальної мотивації у старших дошкільників із порушеннями когнітивного розвитку. Для опрацювання даних Ксенією Бужинецькою використано методи математичної статистики – якісний і кількісний аналіз емпіричних даних із використанням аналізу t-критерію Ст'юдента для незалежних і залежних вибірок.

З метою розроблення та перевірки ефективності моделі, методики та програми формування навчальної мотивації у старших дошкільників із порушеннями когнітивного розвитку розроблено і проведено формувальний експеримент. Його основою є обґрунтування моделі навчальної ситуації та визначення організаційно-методичних, педагогічних і психологічних умов підвищення мотивації до навчальної діяльності. У межах проведеного формувального експерименту найбільш значущим є розроблення методики розвитку навчальної мотивації, яка реалізується поетапно, а саме: за рахунок оптимізування всіх структурних компонентів навчальної мотивації (І етап); шляхом активізації пізнавального інтересу (ІІ етап).

Здобутком авторки є те, що нею розроблено, обґрунтовано й експериментально перевірено спеціальну методику формування навчальної мотивації старших дошкільників із порушеннями когнітивного розвитку, яка передбачає застосування емоційних, пізнавальних, вольових і соціальних методів підвищення навчальної мотивації. В її основу покладено проведення групових та індивідуальних занять, під час яких здійснюється спрямування на позитивну

мотивацію щодо виконання експериментальних завдань, прийняття інструкції та її утримання впродовж всього навчального процесу, формування інтересу до реалізації поставленої мети. Важливим досягненням є демонстрація дисертанткою у представлений нею роботі різних типів завдань, засобів ігрової діяльності, елементів змагань, заохочення, спільної діяльності з дорослим та однолітками, постійне вмотивування до навчання, що забезпечує формування якісно вищого рівня всіх компонентів навчальної мотивації у дітей експериментальної групи.

Апробація результатів. Апробація результатів формувального експерименту здійснюється у 4-ох областях України: Одеській, Дніпропетровській, Полтавській, Київській, що вказує на широку його географію. За результатами проведеного дослідження доведено ефективність використання психолого-педагогічного забезпечення розробленої методики, що підтверджено кількісними та якісними показниками. Основний зміст і результати експерименту оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, міжнародних виставках, конгресах, всеукраїнських конференціях і семінарах, які проводились у містах Києві, Чернігові, Переяслав-Хмельницькому, Одесі та ін. регіонах впродовж 2017–2023 рр.

Ступінь новизни основних результатів дисертації. Аналіз наукового доробку авторки показав, що нею вперше: розроблено модель навчальної ситуації, яка містить ті самі елементи, що й класична очна форма навчання (суб'єкти; об'єкти; етапи навчальної ситуації; кінцева мета); виокремлено структурно-функціональну модель навчальної мотивації, яка включає динамічний, пізнавальний, оцінювальний-позиційний компоненти; обґрунтовано структуру заняття в системі змодельованої навчальної ситуації; розроблено методику формування навчальної мотивації у дошкільників на підґрунті виділених критеріїв, показників і рівнів сформованості компонентів навчальної мотивації; обґрунтовано організаційно-методичні, педагогічні та психологічні умови формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку.

Практична цінність результатів дослідження. Значним здобутком дисертантки є використання практиками в контексті підготовки до школи методів і засобів формування навчальної мотивації дітей із порушеннями когнітивного розвитку, а саме: структури заняття, спрямованої на формування навчальної мотивації; обґрунтованої й апробованої системи діагностичних завдань з метою розроблення діагностичних методик мотиваційно-вольової готовності до шкільного навчання; визначених експериментальним шляхом особливостей мотиваційної сфери дітей із порушеннями когнітивного розвитку, які можуть застосовуватись у диференційній діагностиці особистісного розвитку цих дошкільників; розробленої методики формування навчальної мотивації, яка може використовуватися під час корекційно-розвивального навчання дітей старшого дошкільного віку із порушеннями когнітивного розвитку. Результати наукового дослідження можуть бути використані під час підготовки методичних посібників для вчителів, вихователів, психологів масових і спеціальних закладів освіти.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Результати роботи дисертантки відображено у 15 публікаціях, з яких 14 одноосібних. Зокрема, 4 статті видано у наукових фахових виданнях України; 6 статей – в інших виданнях; 4 тез апробаційного характеру та 1 методичні рекомендації.

Зауваження та рекомендації. Даючи загальну позитивну оцінку результатів представленого наукового дослідження, висловлюємо окремі зауваження та побажання:

1. У першому теоретичному розділі дисертанткою достатньо структуровано представлено навчальну мотивацію, що відображає системно проведений науковий аналіз. Втім, було б доцільно продовжити представлене дослідження у другому розділі та в констатувальному експерименті більш розширено відобразити дослідження структури мотивації, доєднавши, окрім аналізу навчальних мотивів, вивчення навчальних потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, установок, форм цілепокладання, ін. структурних компонентів, які формують розгорнуту систему мотивації у дошкільників із когнітивними порушеннями.

2. У фахових публікаціях і методичних рекомендаціях авторкою широко представлений аналіз питання мотиваційної компетентності дошкільників із порушеннями когнітивного розвитку. Водночас, у дисертаційній роботі цій проблемі присвячено менше уваги. Обґрунтуйте основні критерії мотиваційної компетентності дошкільників, котрі готуються до навчання у школі.

3. На нашу думку, в методиці формувального експерименту було досить вдало розроблено й описано формування мотивації навчальної діяльності в контексті функціонування пізнавальних процесів та реалізації дітьми із порушеннями когнітивного розвитку пізнавальних завдань, що є вагомим чинником їхнього загального когнітивного розвитку. Водночас, чи не стануть труднощі у виконанні пізнавальних завдань, які, зазвичай, спостерігаються в цієї категорії дітей, фактором зниження їхньої мотивації?

4. У представленій дисертаційній роботі ґрунтовно описано організаційно-методичні, педагогічні та психологічні умови формування мотивації до навчальної діяльності. Зважаючи на це, вважаємо доцільним визначити роль педагога і психолога закладу дошкільної освіти у формуванні навчальної мотивації в дошкільників із порушеннями когнітивного розвитку.

5. Дисертація, безумовно, тільки виграла б, якби у ній було здійснено більш структуроване представлення даних із проблеми формування навчальної мотивації у дошкільників з когнітивними порушеннями в табличній і графічній формах.

Звертаємо увагу, що наведені міркування не впливають на високу оцінку дисертації Бужинецької Ксенії Борисівни «Формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку», не знижують її наукової та практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на привернення уваги дисертантки до ще не досліджених аспектів наукової проблеми.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Представлена до захисту робота виконана на високому фаховому рівні, вона є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані дані, зокрема: системно вивчено проблему

навчальної мотивації, обґрунтовано її основні структурні компоненти та показники; охарактеризовано рівні навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку; розроблено та експериментально перевірено спеціальну методику формування навчальної мотивації шляхом забезпечення функціонування динамічного, пізнавального та оцінювально-позиційного компонентів навчальної мотивації; доведено значущість взаємозв'язку організаційно-методичних, педагогічних і психологічних умов у формуванні навчальної мотивації у старших дошкільників із порушеннями когнітивного розвитку. Отримані результати в цілому є суттєвими для подальших досліджень у представленому напрямі. Зауваження, побажання та поодинокі дискусійні моменти не суперечать загальному висновку щодо наукової значущості дисертаційного дослідження. Усе це засвідчує високий рівень підготовки автора.

За актуальністю і змістом дисертаційна робота «Формування навчальної мотивації у старших дошкільників з порушеннями когнітивного розвитку», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, зокрема вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями: від 03 квітня 2019 року №283; від 12 січня 2022 р. №44; від 19 травня 2023 р. №502), а її автор Бужинецька Ксенія Борисівна заслуговує присудження вченого ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Наталія ГОНЧАРУК